

مبانی نظری شهرنشینی و شهرسازی و قواعد رفتار شهروندی در تمدن اسلامی، ادوار نظریه شهری از پیامبر(ص) تا نظریه شهری ابن خلدون

دکتر محمد رضا شهیدی پاک^۱

^۱ فوق دکتری در فلسفه، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز (نویسنده مسئول)

چکیده

نقش دین در تغییر رفتار شهروندان در عصر پست مدرن بوسیله مکتب انتقادی فرانکفورت در تحلیل تاریخ و اجتماع بررسی شده است و هابرماس آن را در کتاب قدرت دین آورده است. دین اسلام در قرون وسطی قدرت خود را در شهرسازی نشان داد این دین با تغییر رفتار شهروندی با هجرت و تاسیس شهر آغاز شد، با مهاجرت پیامبر الگوی رفتار انسان از شهر با اخلاق سرمایه داری مکه با رفتار ضد دینی شهروندان به مدینه شهر فرهنگ و قران شکل گرفت. انگیزه آن تکامل رفتار انسان است که کبرای کلی شهرسازی اسلامی و بنیان دموکراسی اسلامی برای شکل گیری شهر است و نشانه اصالت و عمق فلسفی و دینی شهر سازی اسلامی و از پدیده های شهرسازی قرون وسطی است. مبانی نظری آن رفتار فرد، اجتماع و حفظ محیط زیست است و در ادوار تاریخی شهر سازی اسلامی با آموزه های بنیادین دینی و فلسفی در رفتار پیامبر و آثار فارابی، ابن رشد، ابن رومی و ابن خلدون پیشگام در نظریه کلاسیک شهری بروز کرده است. تاسیس و توسعه تشکیلات شهر اسلامی با وقف و حاسبه در کتاب تاریخ تشکیلات در اسلام (۱۳۹۲) از دولت پیامبر تا خلافت عثمانی و سلطنت صفویه آمده است. پیامبر در آغاز این تشکیلات نخستین فردی است که رفتار شهروندان در محیط شهری را مورد محاسبه قرار داده است (کان رسول الله اول من احتسب) حاسبه مبانی نظری رفتار شهروند و شهرسازی اسلامی ریشه در سیره اداری و سیاسی پیامبر اسلام در تاسیس مدینه می رسد. مسئله پژوهش این که چرا با وجود تشکیلات اداری شهرداریها و مجامع علمی حقوق مجموعه مدونی در مورد حقوق فردی و اجتماعی و رفتار شهروندان تدوین نشده است. فرضیه پژوهش این است که امکان ارایه طرح جامع مدون کاربردی در مورد رفتار شهروندی و حقوق فردی و اجتماعی شهر سازی بر پایه مصادر غنی اسلامی و فکر فلسفی وجود دارد زیرا تجارب شهر سازی اسلامی وقوع آن را ثابت کرده است. ابن الرامی مهندس فقیه شهر ساز مشاور فنی قاضی الجماعه دولت حفصیان در قرن هفتم هجری یکی از سازندگان شهر تونس است که مجموعه مدونی از قوانین شهر سازی را بر مبنای اخلاق اسلامی و مقتضیات عمران شهری هفتصد سال پیش تدوین کرده است. مواد پژوهش حاضر تحقیقات مولف از ۱۳۸۱ و رساله فوق دکتری با موضوع دموکراسی و شکل گیری شهر و شهر در گذر تاریخ (۲۰۱۲) است که با روش مکتب انتقادی فرانکفورت صورت گرفته است. از جمله پارادایم شهر اسلامی (۱۳۷۸) که با اقتباس از آموزه های اسلامی در شهر سازی و حقوق شهروندی نوشته شده است. مقاله دوره مدیریتانه ای مغرب و افریقیه که روند شهرسازی و تبلور حقوق و اندیشه شهروندی در افریقیه از فتح عربی اسلامی تا قرن دوم هجری و از قرن سوم تا دهم هجری به شهرسازی اسلامی و شهروندی پرداخته است. نکته قابل توجه امکان تدوین فقه اجتهادی شهر بویژه براساس نظریه اجتهادی تشیع و توان اصول فقه تسنن در پرداخت معارف و حقوق شهروندی بر مبنای نوازل فقهی است که ابن رومی در مجموعه اجتهادی خود در مورد حقوق شهرسازی و شهر و شهر وند با عنوان اجتهادی احکام البنیان تدوین کرده است.

واژه‌های کلیدی: ابن خلدون، ابن الرامی، محتسب، شهرسازی، رفتار شهر وندی، شهر سازی، تمدن اسلامی، دولت حفصیان